

Terrorism och krig: dags för begreppsbestämningar

av Mats Bergquist

Résumé

According to the Global Terrorism Index more than 30,000 people were killed by terrorists in 2014. The nature of terrorism has changed markedly during the last twenty years. A hundred years ago attacks were committed by individuals or small groups aiming to contribute to political change in their home countries. But with IS and Boko Haram we are witnessing insurgencies by much larger units, IS even founding a new state entity. As bombing obviously will not be enough and ground forces are not available in sufficient numbers, should one resort to a containment doctrine? The number of victims in each terrorist attack has increased rather dramatically but is still very small compared to the number of people who are killed by handguns or in traffic accidents. Talking about IS terrorism in terms of a third world war seems much exaggerated. But we have to get used to intermittent attacks both in Europe and the U.S. as local terrorists hoist the IS flag. Many other parts of the world will be much harder hit. Both causes, often dressed in religious clothing, as well as weapons exist in abundance.

UNDER DET SENASTE halvseket har vad man allmänt kallar terrorism utvecklat sig från en verksamhet utövad av mindre grupper i Västeuropa och Mellanöstern, riktad mot Israel, till något med både betydligt större omfattning och geografisk spridning. Enligt Global Terrorism Index har 32 600 personer dödat i terroråd bara under 2014, främst i Syrien, Irak, Afghanistan, Pakistan och Nigeria som svarar för närmare 80 % av de mördade.

Numera utövas "terrorism" alltså i olika delar av Afrika och Mellanöstern och involverar stora, oftast islamistiska, sammanhållna enheter som närmast, även om de regelmässigt brukar brutala terrormetoder, bör ses som insurgenter eller miliser snarare än terrorister i vanlig mening. Det innebär att antalet offer vid varje tillfälle har ökat, så-

ledes ofta drastiskt. Hade Global Terrorism Index gjort motsvarande sökning t ex året 1970, då Europa fick uppleva många terrorattacker, skulle antalet offer varit långt mindre än 100.

Samtidigt inspirerar insurgenterna anhängare i västvärlden att begå terroråd, inte minst självmordsattacker som när det gäller antalet involverade mera liknar 1960- och 1970-talets händelser. Det kan, även om sambandet är tunt och ett dåd egentligen mera är ett uttryck för privat frustration, ge terrorattacker större legitimitet om man åberopar sig på ett välkänt fenomen som IS. Ibland kan gränsen mellan politisk terrorism och kriminalitet också te sig tunn. Även IS ägnar sig uppenbarligen åt smuggling, kidnappningar och annat för att bygga upp sina finansiella resurser.

Från ryska anarkister till IS

Under senare delen av 1800-talet skedde terroristdåden på den enskildes eller smågruppers initiativ. Anarkisterna i Ryssland före första världskriget var ofta studenter som ville revoltera mot den kejsrerliga autokratin. Åtskilliga sådana dåd begicks också mot stats- och regeringschefer i västeuropeiska länder. I det besegrade Tyskland efter 1918 begicks de terrordåd, som utgör bakgrunden till Fritz Langs lysande film ”Dr Mabuses testamente”, av högerextremister som inte kunde finna sig till rätta i den nya demokratiska republiken. Under 1970-talets mord- och kidnappningsvågor i Västeuropa var de ledande aktörerna fallerade vänsterstudenter som misströdade om andra medel än våld när det gällde att förändra världen. Sedan tjugotalet är identifieras terrorismen med radikala islamister i Europa och Nordamerika som både i tusentals reser till Mellanöstern för att bekämpa de otrogna eller begår hemiska terrordåd i hemländerna. Så har dess ansikte förändrats.

En ny terrorvåg

Antalet incidenter har således ökat och dessutom spritts över stora delar av världen. I Europa och USA hade däremot intill för ett år sedan inga större attacker ägt rum efter Madrid 2004 och London 2005. Frågan blir då om de båda attackerna i Paris förra året varslar om en ny våg. IS har explicit uppmanat sina anhängare utanför kalifatets territorium till dylika attacker.

Intressant är att notera att de medel som används fortfarande är ganska konventionella. De farhågor man för 15 år sedan hade, och som nu reflekteras i så realitetssökande TV-serie som ”Homeland” (där en attack i Berlin med sarin-gas planeras), att terrorister skulle börja söka använda massförstörel-

sevapen av något slag, har inte besannats. Man kan spekulera om orsakerna. Det kan hänga samman med att användandet av t ex kemiska vapen eller taktiska kärnvapen kräver en kunskapsnivå, organisation och planeringshorisont som man, i alla fall tills vidare, saknar. Även om bruket av dylika vapen ytterligare skulle dramatiskt öka effekten av ett terrordåd, kan det leda till negativa reaktioner även hos anhängare, vilket den senaste ”Homeland”-serien också tar upp. Dessa vapens precision är nämligen mycket låg, särskilt om de används i stadsmiljö. Sannolikt skulle mycket omfattande s k collateral damage bli följden.

Det finns med andra ord sannolikt ett element av självavskräckning även hos grupper som annars knappast brukar tveka när det gäller medlen och som uppvisar hög riskbenägenhet. Det är trots allt mycket enklare att använda sig av handeldvapen, IED (Improvised explosive devices) och självmordsbälten. Men detta är en analys av vad som hittills karaktäriserat terroristernas metoder, inte en förutsägelse.

Den publicitet som IS-relaterade grupper eftersträvar nås ju bäst genom spektakulära attacker i västliga huvudstäder, där toleransnivån för politiskt våld är låg. Under det gångna året ägde två större attacker i Paris rum, vilka kopplades till den Islamska staten och av somliga sågs som ett försök av ett trängt kalifat att på klassiskt manér öppna en andra front. Så skulle man kunna lägga på det tryck som IS nu är utsatt för genom amerikanska och franska – och nu också ryska och brittiska – bombingar mot kalifatets infrastruktur samt på marken av den irakiska armén och olika miliser, främst den syrisk-kurdiska. Den enorma uppmärksamhet som attackerna i Paris fått tenderar dock att skymma ännu värre och åtskilligt mera frekventa terrordåd.

Är IS en terroristgrupp eller något annat?

Men att beteckna IS som en terroristgrupp av det slag vi hittills sett är tvivelaktigt. (*Observers* Jason Burke använder 2015-12-27 begreppet ”hybrid”, en blandning terrorister och insurgenter). Givetvis använder sig IS och deras rekryter i Europa och USA av fruktansvärt brutala terrormetoder, grymmare än några andra grupper; de har också vetat att sprida sina grymheter i sociala medier vilket ytterligare spärr på skräckeffekterna. Men kalifatet har sedan länge lämnat det stadium där beteckningen ”terrorister” inte längre kan anses adekvat. IS påstås ha en ganska välutrustad armé på tiotusentals man och har ju sökt etablera sig inte bara som en religiös utan också som en territoriell enhet med egen förvaltning och rättskipning som explicit skall bryta ner de – i deras ögon artificiella – gränser som segrarmakterna införde och efter det ottomanska rikets fall drog upp i Mellanöstern.

Huruvida IS utöver ambitionen att, liksom det ottomanska kalifatet, inrymma alla världens rättrogna muslimer, därutöver har vidare territoriella ambitioner än sunnibefolkade områden i norra Syrien och Irak är oklart. Under det ottomanska imperiet var ju sultanen samtidigt världslig regent över sitt rike men också kalif över alla (sunn) muslimer världen över. IS-ledaren Al-Bagdadi drömmer om att kalifatets territoriella gränser skall bli desamma som islams.

IS skiljer sig således markant från de flesta andra historiska terroristorganisationer före 11 september som varit ganska små och haft mera begränsade målsättningar som t ex 1970-talets västeuropeiska grupper, Rote Armé-Fraktion, Brigati Rossi som under inflytande av 1960-talets radikala strömningar med våld velat söka driva fram en samhällsförändring inom det egna landet.

Andra grupper som irländska republikanska armén IRA och den baskiska frihetsrörelsen ETA hade dessutom som mål att lösgöra Nordirland respektive Baskien från London och Madrid/Paris. Under den senaste vågen terrordåd har attackerna fått en tydligt religiös överton med hemvist i Mellanöstern och kopplats ihop med de urgamla motsättningarna mellan sunniter och shiiter, inte minst eklatanta i det religiösa konglomerat som Syrien utgjort. Vilken vikt man skall tillmäta den religiösa kontra den politiska aspekten av attackerna är inte oomstritt: somliga vill tala om ”islamiseringen av radikalismen” snarare än ”radikaliseringen av Islam” som ju är den vanligaste tolkningsmodellen. I vilket fall som helst riktar sig IS till inte minst till tredje generationens muslimska invandrare i Europa och i någon mån i Nordamerika.

IS kan också ses som ett slags reaktion mot moderniteten, mot en utveckling som gått alltför fort och lämnat alltför många vid vägkanten, både i Mellanöstern och i Europa och USA. Generellt finns vidare i Mellanöstern – kanske med undantag för Iran – en känsla av att historien gått förbi en civilisation som för ett millenium sedan spelat en helt annan roll än nu för mänskligheten. Från att ha varit historiska subjekt har regionen blivit objekt för externa makters agerande.

Bolsjevikrevolutionen och kalifatet

Med IS’ snabba expansion i Syrien och Irak har begreppet terrorism alltså fått en helt ny dimension. Den kände Harvardforskaren Stephen Walt drar i senaste numret av *Foreign Affairs* (december 2015) en parallell med oktoberrevolutionen 1917, då en världsfräl-sande ideologi sökte etablera sig i Ryssland och under kampen mot de gamla elementen liksom sina motståndare använde sig

av synnerligen brutala metoder och dessutom sökte sprida sitt budskap i Europa. Winston Churchill ville störta Lenins regim med våld, men halvhjärtade brittiska, franska, amerikanska, japanska och andra militära interventioner till stöd för bolsjevikernas inhemska fiender, och givetvis egna intressen, kunde den revolutionära regimen efter ett par års strider slå tillbaka. Men de flesta i omvärlden hoppades att de revolutionära krafterna skulle tyna och den nya ledningen normaliseras. Det skulle ta 70 år.

Parallellen mellan IS och den ryska revolutionen kan te sig rätt våghalsig men illustrerar ändå västvärldens och Rysslands dilemma inför fenomenet. Man vill givetvis helst störta IS, men detta är knappast genomförbart utan ”boots on the ground” – och vilka endast, efter de olycksaliga krigen i Afghanistan och Irak, kan tillhandahållas av IS’ lokala motståndare. Något publikt stöd för att skicka amerikanska, brittiska eller franska markförband (utom smärre specialstyrkor) till regionen finns inte. Att Ryssland skulle utvidga sitt redan ganska betydande militära engagemang i Syrien ytterligare förefaller också osannolikt.

Stephen Walt varnar, mot bakgrund av historiska erfarenheter, för västlig intervention och menar dessutom att man inte bör överdriva hotet från IS vars både territoriella och fysiska resurser i ett större perspektiv är rätt små. Om, som 1917 i Petrograd, en revolutionär rörelse kan ta över en stormakts resurser är det en annan sak. Walt har naturligtvis rätt i att man till följd av de spektakulära effekterna av attacker som den 13 november tenderar att överdriva riskerna för att t ex IS skall ta över hela Mellanöstern. Den brittiske journalisten James Meek spelar (i *London Review of Books* 2015-12-17) mera än Stephen Walt ner hotet från IS. Man har i väst förväxlat ett synnerligen decentraliserat nätverk med en aktör med postadress. Raqqa

(IS’ ”huvudstad”) är mera ett koncept än en plats, skriver Meek, och hänvisar till att det islamistiska nätverket tidigare opererat från Sudan och Afghanistan och nu gör det från Pakistan, Somalia, Nigeria och Jemen.

Kan man föra krig mot terrorismen?

Även om Walts och Meeks resonemang har en del som talar för sig kan knappast någon regering, vars huvudstad utsatts för terrordåd, inta samma avspända attityd. Den måste helt enkelt slå tillbaka. George W Bush förklarade efter 11 september 2001 krig mot terrorismen som fenomen, på samma sätt som man på 1800-talet ville – och i inte obetydlig utsträckning lyckades med – utrota sjöröveri och slaveri. Men parallellen mellan sjöröveri och slavhandel å ena och terrorismen å andra sidan håller inte. De förra aktiviteterna bedrevs väsentligen för ekonomisk vinnings skull och kunde stoppas med förhållandevis enkla nationella och internationella medel. De som ägnade sig åt sjöröveri och slavhandel hittade snart andra inkomstbringande aktiviteter. Det vi med ett suddigt begrepp kallar terrorism har oftast en tydlig politisk, och i alla fall numera ofta messiansk, karaktär och lär inte kunna stoppas lika lätt innan förövarna besegrats eller av andra skäl tröttnat.

Men hur skall man egentligen definiera begreppet terrorism? Syftet återgår ju till betydelsen av själva ordet terror, och har till avsikt att injaga skräck hos tredje part. Denna bestämning hänför sig alltså till de *metoder* man använder men har kommit att användas för att beskriva den eller dem som använder terrormetoder. Historiskt har således terrorismen oftast utövats av mindre grupper som inte kan mäta sig med den statsmakt man ger sig på, men som vill visa att samma statsmakt inte kan förhindra att

civila mål angrips och oskyldiga människor mördas. Så hoppas man kunna delegitimera regimen, tvinga den till eftergifter för terroristernas krav och i bästa fall att störta denna. Man strävar efter en polarisering i samhället, men vad man menar sedan skall följa är oftast oklart. Endast en drömmare kan inbilla sig att stater som Frankrike skulle rämna som en följd av att ett mycket stort antal oskyldiga människor mördas en lördagkväll i november.

Det vore givetvis naivt att hävda att attackerna mot *Charlie Hebdo* och 13 november inte skulle påverka det franska samhället. En polariseringsprocess som nu gynnar Front National pågår, men kan rimligen, som skedde på 1970-talet, stävjas genom samarbete mellan den moderata vänstern och den traditionella högern. Men man kan inte förneka att attentaten i Ryssland före första världskriget säkert modererade tsarregimen, att den extrema högerns våld i Tyskland efter samma krig lade en grund för nazismen, eller att IRA:s envisa kamp mot britterna i Nordirland, som bara mellan 1969 och 1998 skördade 3 000 dödsoffer, till sist ledde till den samlingsregering som nu sitter i Belfast. Terroristgrupperna är därför ibland framgångsrika.

Kan terrorister vinna?

Terroristattackerna är dock ofta uttryck för frustration snarare än en förhoppning om att ”vinna”, politisk teater på oskyldiga människors bekostnad. Samtidigt är det klart att svagare stater i tredje världen kan visa sig vara mindre motståndskraftiga, desto mera som deras gränser liksom de i Mellanöstern oftast dragits upp av kolonialmakterna med linjal.

Terroristattackerna fortsätter ändå i Europa, trots att utsikterna till någon annan framgång än i tiden ändå begränsad skräm-

seffekt är ganska magra. Varför? Trots att attacker som den 13 november inte – i motsats till vad man kan tro av mediernas rapportering – kräver särskilt omsorgsfull planering (en handfull Kalasjnikov, hemmagjorda självmordsbälten och några hyrbilar räcker för en grupp målmedvetna personer som är villiga offra sina egna liv), har de ändå i vår del av världen inträffat med ganska långa mellanrum, vilket nästan är ägnat att förvåna. Med tanke på hur lätt det är att komma över olika slags vapen och hur många mjuka mål ett modernt samhälle visar upp, var attacken den 13 november ändå den största i Europa eller USA sedan 2001, alltså på 14 år. Men särskilt i USA leder Parisdåden och än mera lokala händelser som i Californien i slutet av året till mycket starka reaktioner.

Medan under perioden efter 11 september 2001 200 000 människor i USA dödades av vapen i form av mord, självmord och olyckor, har ca 90 personer fallit offer för vad som betecknas som terroristdåd, ungefär hälften av dessa för religiöst motiverade attacker och hälften av högerextremt våld. Utanför Europa har frekvensen, i form av inte minst självmordsbombare, samtidigt ökat dramatiskt i länder som Pakistan, Nigeria och Syrien. Där är målen mjukare och statsapparaten svagare. Men effekten blir större i Paris, 13 november i San Bernardino.

Terrorismen inte ny men kommer i vågor

Vad vi kallar terrorism har i frekvens och karaktär varierat över tiden och i rummet. Under decennierna före första världskriget mördades tusentals ryska myndighetspersoner av enskilda anarkister. Under första världskriget försvann av naturliga skäl denna typ av våld, för att återkomma under mellankrigstiden och igen försvinna till 1960-talet.

Men Cubakrisen hösten 1962 – den farligaste internationella krisen sedan 1945 – visade i realiteten att ett internationellt storkrig a la 1914 och 1939 knappast längre var möjligt utan att hela vår civilisation skulle råka i fara. Denna ”King’s Peace”, då ett slags fred rådde mellan stormakterna, öppnade dörren för olika grupper över hela världen, som hade ouppfyllda politiska mål och lätt kunde skaffa vapen för att ”riskfritt” sätta igång attacker mot det organiserade samhället. Under ett pågående krig skulle sådana attacker varit otänkbara, eftersom de inte skulle mötas med någon som helst förståelse och slås ner med drakoniska metoder.

På 1970-talet var det alltså radikala grupper som Rote Armé-Fraktion i Tyskland, Röda Armén i Japan och Röda brigaderna i Italien som jämte olika palestinska organisationer sökte uppmärksamhet för sin sak. (Jag har utvecklat resonemanget i min bok *Krig och surrogatkrig* 1976). Nu är det alltså olika islamistiska grupper som vill uppmärksamma världen på upplevda orättvisor. Men de enheter i tredje världen som nu betecknas som terrorister är, medan de naturligtvis begagnar sig av terror, således snarare att se som insurgenter eller rebeller mot regimen i den egna staten. Sittande regimer som har att bekämpa denna typ av rebeller väljer givetvis att beteckna upprorsmän efter de metoder de använder snarare än deras politiska målsättningar. Det gäller som alltid att klistra en så hemsk etikett som möjligt på sina motståndare. Distinktionen mellan begränsade rena terroristgrupper och gerillastyrkor, som uppenbarligen inte görs av Global Terrorism Index, saknar inte betydelse när det gäller att ge fenomenet rätta dimensioner.

Det vi oftast kallar terrorism (jag sökte för 40 år sedan utan framgång lansera begreppet ”surrogatkrig”) är ett lika gammalt fenomen som mänskligheten själv. Det kom-

mer alltid att finnas individer och grupper med frustrerade politiska ambitioner som är beredda att ta till våld för att söka främja sin sak. De flesta av dem vill givetvis gärna att de kan omvandla sig från små grupper till gerillastyrkor med större möjlighet att nå varaktiga resultat. Fenomenet terrorism som sådant kan knappast elimineras, som George W Bush trodde eller hoppades. Däremot kan olika terroristgrupper besegras, som efter tålmodiga inte minst polisiära insatser, lyckosamt underrättelsearbete och ibland drastiska undantagsåtgärder skedde i Tyskland, Italien och Japan. Eller efter lång tid genom möjliga politiska uppgörelser förmås att lägga ned vapnen, som IRA i Nordirland eller ETA i Spanien. Men när man står öga mot öga mot IS och dess mycket höga riskbenägenhet räcker inte dessa medel.

Utan en betydande militär komponent och extensivt internationellt samarbete lär ingen seger över IS komma till stånd, oavsett detta nu sker genom en samlad militär och politisk strategi av det slag som Anatol Lieven föreslår (*New York Times* 2015-12-04) och som måste involvera också Ryssland eller genom en Kennan-inspirerad ”containment”-strategi som Stephen Walt således föredrar. En sådan kräver mycket tålamod och kolliderar med de politiskt fullt begripliga kraven på snabba motåtgärder mot IS inte sällan bestialiska dåd.

Summan politiskt våld är givetvis inte konstant så att om en typ på våldsskalan från den enskilde attentatsmannen till världskriget, nämligen det öppna kriget mellan stormakter, är svår att föreställa sig öppnas därmed fältet för utbrett småskaligt våld automatiskt. Men vad som tyvärr förefaller säkert är att politiskt våld är en konstant, vars intensitet, frekvens och geografi alltså varierar över tiden, men som aldrig försvinner. Detta är naturligtvis i vid mening ett säkerhetspolitiskt problem, men operativt, om

terroristgrupperna inte mera som IS liknar en gerillaarmé, ofta snarare ett polisiärt. Och som nästan alltid kräver ett stort tålamod för att bemästra.

Talet om ett tredje världskrig överdrivet

Kampen mellan IS och annan radikaliserad islam har ibland liknats vid ett tredje världskrig, eller med Samuel Huntingtons term en politisk och ibland militär ”clash of civilisations”. Detta ter sig som en överdrift. Trots allt är stridsscenen både geografiskt och med hänsyn till de insatta militära medlen begränsad, även om bombanfallen emellanåt alltså måste förväntas få repressalief effekter också i vår del av världen. Stora delar av världen är marginellt eller inte alls berörda. Den ibland använda analogin med Europas trettioåriga krig 1618–1648, då det krävdes trettio år innan den i stort sett ännu rådande politiska

och religiösa gränsregimen kunde fastställas, har alltså används på dagens Mellanöstern. Gränslinjen mellan sunni och shia är ingalunda allmänt accepterad. Den kan egentligen bara säkras om Iran och Saudiarabien enas om en ordning som också andra stater i regionen kan acceptera. En sådan överenskommelse skulle sannolikt styras mera av maktpolitiska överväganden än en omsorg om de egna trosfrändernas öde, vilket också var Westfaliska fredens innehåll.

Med dagens strider i regionen och skarpa motsättningar mellan dessa båda stater, ter sig slutet på detta nya trettioåriga krig tyvärr avlägset och påverkar muslimer i Europa och Nordamerika. Och med detta följer periodiska nya terrordåd också i vår del av världen.

Författaren är ambassadör och ledamot av KKrVA.